

Två arbeten i stort sett om vinterkriget

Lauri Haataja, *Kun kansa kokosi itsensä. Suomalaisten talvisota* [När folket tog sig samman. Finländarnas vinterkrig]. Tammi. 295 s. ill. Helsinki 1989.

Hannu Rautkallio, *Talvisodan Erkko ja amerikkalaiset yhteydet* [Vinterkrigets Erkko och kontakterna till Amerika]. Art House. 217 s. Helsinki 1990.

Pol. lic. Lauri Haataja uppger att hans nyaste arbete behandlar vinterkrigets anda, dess uppkomst och verkningar. I själva verket förgrenar sig framställningen åt så många håll att det tema som uppges vara det centrala kommer i bakgrunden. När boken dessutom rätt strikt håller sig till året 1939 och vintern 1940 kan man inte säga att författaren ens skulle försöka utreda den ofta omtalade enighetens bakgrund.

Haatajas bok är inte någon egentlig undersökning, utan ett flytande skrivet rapsodiskt reportage. Han har indelat sin framställning i fyra huvudkapitel, under vilka han grupperat en hel rad essäistiska underkapitel som behandlar olika ämnen. Resultatet är en oklar och rätt oinformativ innehållsförteckning som inte fungerar ens som ett anspråkslöst sakregister. Man kan på goda grunder vara oense med författaren om bokens uppläggning.

Texten på bakpärmen utlovar "ny kunskap, nya synpunkter på vinterkrigets händelser". Haataja kommer också med en del långtgående påståenden, men då de inte underbyggs med källor förblir det en trossak vilket värde man vill tillmäta dem. Här och där uppges nog utan närmare specifikation, nästan hemlighetsfullt, att författaren skulle ha haft tillgång till material som inte utnyttjats tidigare, också från Sovjetunionen, men vi får inte veta vad detta består av; en "översikt över källorna" på 26 rader räcker inte. Som den viktigaste källan för nya fakta framstår president Kallios arkiv, som enligt Haataja stått "utom räckhåll för vinterkrigslitteraturen". Påståendet är på sin höjd en halvsanning, Kari Hokkanen har använt samma material i sin biografi över Kallio från 1986. Man kan vidare konstatera att Haataja inte kommer med tillägg i sak till den bild Hokkanen tecknade av vinterkrigets president.

Man får intrycket, att Haataja skrivit sin bok på basen av existerande framställningar och sedan dekorerat dem med Kallio-citat och små fakta ur presidentens arkiv. Ett sådant tillvägagångssätt skulle också förklara bokens svagheter. Ett ytligt tillvägagångssätt har medfört felaktigheter och tvivelaktiga påståenden, liksom även nytolkningar som inte har stöd i källorna. Sälunda hävdar författaren t.ex. att finländarna under Mosk-

va-förhandlingarna var så omedgörliga emedan eftergifter hade kunnat leda "till en intern sammandrabbning och till att militärledningen eller kanske skyddskårerna hade drivits till öppet motstånd". Man undrar om Haataja tänkt igenom hur skyddskårerna, vilkas självständiga verksamhet i praktiken upphört i och med mobiliseringen, kunde ha genomfört en kupp utan män! Skyddskåristerna hade ju spritts ut i olika truppförband längs hela den kommande krigsteatern. Och varför skulle den högsta militärledningen, som förhöll sig smidigare till Moskvas krav än regeringen, ha satt sig till motvärn därför att också regeringen slog in på dess linje!

Haataja har lyft fram Kallio som bokens "hjälte". Lösningen torde närmast bero på källäget — annars skulle ju de utströdda Kallio-citaten i texten ha tett sig konstgjorda. Till Mannerheim förhåller författaren sig mer eller mindre schizofrent. Han är frestad att placera marskalken i bovens roll, men förmår sig inte riktigt till detta eftersom han trots allt har en hög uppfattning om denne. Bakpärmens reklamtext nämner "Kallio, Cajander, Erkkö och Tanner: skaparna av vinterkrigets enighet". Var blev Mannerheim, om vilken boken innehåller en hel rad oriktiga uppgifter?

Det är beklagligt när en författare tar upp en fråga, men lämnar behandlingen på hälften. Haataja har funnit en ny hörnsten för vårt lands utrikespolitik, men en som i själva verket inte existerade, d.v.s. Finlands goda namn i Förenta Staterna. Därefter behandlar han den sympati Roosevelt, Hoover och andra visade för Finland. Han generaliserar friskt, men avslöjar inte på vilka grunder. Han ser inte medaljens baksida, utan lämnar saken därhän. Finlands förhandlingar om lån och försök att köpa vapen i USA ledde inte till önskat resultat. Förenta Staternas inställning till Finland före och under vinterkriget var inte så entydigt positiv som Haataja framställer saken.

Det är paradoxalt att *Suomalaisten talvisota* är mest givande då den skildrar ryssarnas vinterkig. Haataja tecknar en mycket trovärdig bild av Kuusinens folkarmés tillkomst och insatser. Genom att citera brev som hittats hos stupade ger han några belysande inblickar i sovjetmedborgarnas vardagsverklighet.

Haataja har lagt stor vikt vid att fånga vinterkrigets stämningar och har vad jag kan se lyckats utmärkt på denna punkt. Det bästa i boken är stilen. Haataja skriver en utmärkt prosa, han behärskar sin penna. Det vore väl ifall han behärskade de frågor han behandlar lika bra.

*

Pol. dr Hannu Rautkallio är en mycket produktiv man. Enligt inledningen har bokens främsta utgångspunkt varit att kritisera den av

J.K. Paasikivi och sedermera Urho Kekkonen "auktoriserade" vinterkrigsförklaringen enligt vilken huvudorsaken till krigsutbrottet var Finlands felaktiga politik. I samma andetag konstaterar Rautkallio, att "också den finländska historieskrivningen tog för vana att upprepa de av Paasikivi kanoniserade domarna". Påståendet ger ingen god bild av författarens beläsenhet eller hans förmåga att förstå vad han läst.

Paasikivis missnöje riktade sig framför allt mot Eljas Erkko, vars heder Rautkallio nu går in för att återupprätta. I och för sig är Erkko som utrikesminister ett strålande ämne för forskning, men Rautkallios infallsvinkel är obegriplig. Han dryftar endast en del av dennes verksamhet som utrikesminister och granskar den sektor han skurit ut som en separat företeelse utan att placera in den i ett större sammanhang. Han har inte brytt sig om att dryfta Erkkos ställning i regeringen eller överhuvudtaget det utrikespolitiska beslutsfattandet hösten 1939 och vintern 1940. Boken saknar en ordentlig frågeställning.

Källunderlaget för Rautkallios bok förblir en hemlighet. Han uppger att hans centrala material består av handlingar i State Departments arkiv, men berättar inte vad som avses med satsen: "Delvis har perspektivet vidgats också till London och Paris vid lösningen av frågor i anslutning till den amerikanska vinterkrigsdiplomatin". Rautkallio låter förstå att han utnyttjat också finländska arkivkällor och forskningslitteratur, men meddelar att han i noterna "endast uppgett de mest centrala primärkällorna". Sålunda hänvisar han i Finlands utrikesministeriums arkiv utöver Washington-sändebudet Hj.J. Procopés rapporter endast till några dokument. Han uppger att han gallrat ut hänvisningar till finländska källor och litteratur eftersom dessas "uppgifter och tolkningar redan tidigare upprepats i många olika sammanhang". Motiveringen är rätt obegriplig. Man skulle tro att en forskare strävar att utnyttja alla relevanta källor och även dokumenterar sin framställning på ett tillräckligt sätt. Eller är det fråga om ett avledningsförsök i avsikt att dölja framställningens smala och ensidiga källunderlag.

Det är högst beklagligt att noter saknas eftersom Rautkallio gärna framför t.o.m. långtgående påståenden; då han inte uppger vad de bygger på är det svårt att ta dem på allvar. Detta gäller såväl Paasikivis som Erkkos förehavanden. Rautkallio hävdar t.ex. att Ryti skulle ha velat placera Erkko i Stockholm "för att fortsätta sin personliga diplomati också med Washington" (s. 117). Finlands diplomati byggde inte på privatdiplomati via omvägar. Till samma kategori kan man hänföra påståendet, att vad chargé d'affaires ad interim Erkko hade att säga i Stockholm vägde mera i Washington "än Finlands sittande utrikesministers ord" (s. 185) eller generaliseringen: "I det mest kritiska skedet tog endast Erkko hand om Finlands intressen och även han via mycket besvärliga kommunikationskanaler" (s. 195). Det finns många motsvarande exempel i texten. Ifall en forskare för fram nya tolkningar och påståen-

den är det också hans skyldighet att argumentera för dem, men Rautkallio försöker inte ens.

Bokens första del går fram till vinterkriget utbrott och Erkkos avgång från utrikesministerposten. Därefter följer kapitlet "Utrikespolitiskt interregnum". Rautkallio borde ha gjort klart för sig vad ordet betyder. Samma fel förekommer på ett par andra ställen. Det rådde inget interregnum i Finland, ty Rytis regering utnämndes omedelbart då dess föregångare beviljats avsked. Slutet av framställningen är svårgenomträngligare än början, ty författaren har haft svårigheter att hålla Erkko i Stockholm inne i skildringen. Detta avsnitt innehåller rikligt med spekulationer i samma riktning, d.v.s. betonande av Erkkos betydelse utan stöd i källorna.

Tidvis ligger tyngpunkten i framställningen i så hög grad på amerikarnas aktivitet, att den nästan ger intrycket att freden efter vinterkriget slöts mellan Moskva och Washington. Skildringen av USA:s politik är bitvis mycket bristfällig och oklar. Läsaren får ingen klar bild av vad det egentligen berodde på att Finlands ansökan om lån stötte på svårigheter och får inte veta vilken instans som hade rätt att bevilja lån åt Finland och på vilka villkor. Frågan hade kunnat framställas på ett enklare sätt om Rautkallio hade fäst uppmärksamhet vid finländarnas låneprojekt från dess början våren 1939.

Rautkallio är en författare med attityder. Erkko tyckte inte om Paasikivi, alltså gör inte Rautkallio det heller. Utrikesministern nästan avskydde Procopé och inställningen har färgat av sig på författaren. Den sista satsen i bokens löpande text är belysande: "Eljas Erkko teg om sin egen roll och även vinterkriget fred skrevs på statsrådet J.K. Paasikivis konto." Rautkallios problem är att den roll han bygger upp för Erkko inte är trovärdig. Han påvisar nog tillförlitligt, att denne upprätthöll förtroliga relationer med Förenta Staternas sändebud i Helsingfors och Stockholm, vilket i sig knappast är särskilt märkligt.

*

När man jämför Haatajas och Rautkallios böcker väger den förra tyngre. *Kun kansa kokosi itsensä* är som arbetsinsats överlägsen jämfört med Rautkallios bok. *Talvisodan Erkko ja amerikkalaiset yhteydet* är något av en bottennotering inom forskningen rörande vinterkriget. Författarnas sätt att granska sina ämnen skiljer sig. Haataja behandlar livet under vinterkriget ur många synvinklar. Han skildrar något och förmår erbjuda läsaren mycken information även om det mesta är känt från tidigare. Rautkallio har avgränsat sitt ämne så att undersökningen egentligen inte längre är meningsfull, varav följer att kontributionen är mycket ringa.

Böckerna uppvisar också likheter. Det förefaller som om båda tillko-

mit i brådska utan föregående forskning, vilket framgår av resultatet, särskilt hos Rautkallio. Denne kunde i högre grad överväga vad han sätter till pappers. Författarna är också likartade i fråga om användningen av källor. Båda söker nya källor, den ena från Amerika, den andra från Nivala och Petrozavodsk. Fynden utnyttjas med tanke på deras publicitetsvärde snarare än deras värde för forskningen. Tillvägagångssättet kan också kallas rovdrift med källor. Spaltmillimetrar och försäljningssiffror är primära mål, inte resultat som står sig vetenskapligt.

Kari Selén